

DŽUDO ILI ĐUDO, PA KAMPUĆIJA ILI KAMPUĆIJA I SLIČNI PROBLEMI

Članak J. Molovića objavljujemo u prvom redu zbog sklonidbe jer se u potpunosti slažemo da imenice *džudo*, *lota* treba sklanjati *džuda*, *lota*, *džudu*, *lotu*... Međutim pitanje *džudo*/*đudo*, *džiju*-*džicu*/*điju*-*đicu*, odnosno *du*-*dic*, a ovdje bismo mogli dodati i *Kampućija*/*Kampućija* nije tako jednostavno. Posrijedi je preuzimanje stranih riječi, dosadašnje i buduće. *Džudo* je već potpuno usvojen lik pa mislim da ga ne bi trebalo mijenjati. *Kampućija*/*Kampućija* može biti nešto drugo. *Kambodžu* smo pisali općenito sa *dž* ne pitajući kako se u Kambodži govori. Kad je promijenila ime, mi smo spontano počeli pisati *Kampućija*, ali su ubrzo naši novinari bili u *Kampućiji*, čuli da *Kampućijci* *č* izgovaraju kao naše *ć* i počeli pisati *Kampućija*. Primijenili su načelo da u stranoj riječi bude glas koji je bliže stvarnom izgovoru jezika iz kojega riječ potječe. Problem je u ovome: hoćemo li mi strane riječi s glasovima *dž*/*đ*, *č*/*ć*, pisati kako ih izgovara narod od kojega ta riječ potječe ili ćemo ih preuzimati samo s jednim glasom iz tih parova. Naime važan

razlog govori za ovo drugo rješenje. S glasovima *dž*/*đ*, *č*/*ć* imamo dosta problema u domaćim riječima pa te probleme ne valja nepotrebno umnažati.

Nove strane riječi pretežno preuzimamo glasovima *dž* i *č*, oni kao da se osjećaju neutralnijima, ne pitajući mnogo jesu li u izvornom jeziku bliže glasovima *dž*, *č* ili *đ*, *ć* pa bi bilo dobro da tako činimo i ubuduće. Nije vjerojatno da će nam u tim riječima zatrebati opreka *dž*/*đ*, *č*/*ć*, stranaca se ne tiče kako mi u toj pojedinosti preuzimamo njihove riječi, a mi time svoje probleme nepotrebno ne kompliciramo, nego ostvarujemo jednostavno pravilo: strane riječi preuzimamo sa *dž* i *č*.

Zato sam ja za *džudo*, *džiju*-*džicu* i *Kampućiju*. Ipak sam ove retke više napisao da ne zbunimo čitatelje Molovićevim rezolutnim zahtjevom za *đudo* i da potaknem i druge na raspravu o tom problemu, a ne da kažem odlučnu riječ. Valja samo napomenuti da sam tome problemu dao u jeziku dobru podlogu, da je N. Hodek pošla dalje, ali nitko više nije nastavio (v. XIII. godište). Sad je prilika.

Stjepan Babić

O JEZIČNOM DIJELU NOVOGA PLANA I PROGRAMA

Prijedlog novoga plana i programa osnovnoga i općeg odgoja i obrazovanja — Jezično-umjetničko odgojno-obrazovno područje.

Kad se kaže *novoga*, onda se odmah može zapitati što je novo na jezično-umjetničkom području.

Odgovor se nalazi u Objašnjenju gdje se kaže da je novo područje scenska umjetnost koja je integralni dio nastave umjetnosti. Dobro je što je i unesena u program jer je ona zaista integralni dio nastave umjetnosti, a posebno jezika i književnosti i čudno je što prije nije bila uključena u nastavni program, prije filmske umjetnosti, iako je praktički bila uključena jer je u književnosti

trebalo tumačiti dramska djela, u mnogim su se školama priređivale kazališne priredbe, a zatim su radio-drame i kasnije TV drame proširile vidike. Program odsjekâ jugoslavistike filozofskih i pedagoških fakulteta u SRH proširen je teatrologijom pa će nastavnici moći izvršavati osnovni zadatak »upoznavanja scenske umjetnosti da u učenika razvija interes prema scenskoj umjetnosti i gledanju scenskih djela. Usvajanje teatroloških pojmova pridonijet će osposobljavanju učenika za samostalno doživljavanje i analizu scenskog djela.«

U ostalom je novost u tome što se jače naglašava veća povezanost jezika i književnosti s likovnom i glazbenom umjetnosti, i s povijesti, iako to potpuna novost nije. To je bilo naglašavano već i u dosadašnjim programima pa se i pomišljalo da će sve umjetnosti moći predavati jedan nastavnik, i to

po naravi stvari nastavnik hrvatskoga. Jasno je da on za to nije osposobljen, ali da bi imao više afiniteta i za ta područja, u program odsjekâ za jugoslavistiku filozofskih i pedagoških fakulteta u SRH uvedeni su predmeti *osnove likovne kulture, osnove glazbene kulture*. Iako još nije izašao ni jedan naraštaj s takvom naobrazbom, jasno je da ona nije dovoljna, da tu povezanost treba rješavati ekipno, gdje će se naći stručnjaci za hrvatski, za likovnu i za glazbenu umjetnost.

Povezivanje umjetnosti u načelu je dobro nastojanje jer one imaju određenih srodnosti i podudarnosti i jer spoznaje u jednoj pomažu da se bolje razumije druga. Stoga je sigurno da ih je korisno povezivati, ali kako ih treba povezivati, u kojoj mjeri, to se danas još točno ne zna jer su istraživanja u tom smislu tek na početku.

U Objašnjenju se ističe da se nastava književnosti sustavno povezuje s nastavom gramatike primjenom lingvističke analize. Dobro je što se to ističe, ali se to povezivanje u programu dovoljno ne vidi. Jezik je u programu dan posebno od književnosti, bez spominjanja što se povezuje i kako, to je prepušteno svakom nastavniku, iako bi bolje bilo da je to u većoj mjeri učinjeno u programu.

Jezik je usmjeren više prema izražavanju i stvaranju — i to je dobro iako ni to nije onoliko koliko se može — a manje prema književnosti, scenskoj i filmskoj umjetnosti. Može se reći da to čini književna teorija. Jest, ona ima u sebi lingvističku stranu, ali je veza između književne teorije i jezika u programu veoma slabo naglašena. Zato treba očitije, jače povezati jezik i književnost.

Koliko je to povezivanje u programu dano, dano je rascjepkano, a ostaje nejasno kako to treba ostvariti. Reći ću o tome nešto poslije kad prijedem na konkretno razmatranje jezične problematike.

Što se tiče književnosti i njezina opsega, u to se nisam upuštao jer se ne bavim književnošću, odnosno koliko se bavim, proučavam je samo s njezine jezične strane. Napominjem samo da bi trebalo razmotriti koliko je izbor pogodan za ostvarivanje jezič-

nih zadataka, za povezivanje jezika i književnosti i ne bi li drugi izbor možda mogao bolje zadovoljiti taj zadatak, a ujedno i zadatke koji se traže od književnosti.

Što se tiče jezičnih disciplina u glavnini su dobro zastupane, ali bih ipak rekao da je na jednoj strani nešto malo više nego što bi trebalo, a na drugoj nešto malo nedostaje. U programskoj se koncepciji te discipline izričito spominju:

leksikologija, semantika, gramatika, stilistika, tekstovna lingvistika, pravopis, pravogovor, semiotika, a o tome nabranjanju treba dodati i rječnik.¹

Mislim da znamo u čemu je razlika između semiotike i semantike, samo ja ne bih spominjao semiotiku kao posebnu disciplinu u osnovnoj školi. U programu se ne nalaze posebne jedinice koje bi se odnosile na semiotiku.

Slično je i sa semantikom. Ona jest posebna disciplina, ali je i u teoriji teško odjeljiva od ostalih disciplina jer svaka lingvistička disciplina ima i svoju semantičku stranu, pa je ne treba dijeliti ni u programu koji teži sintezi srodnih disciplina. Ako je već potrebno, može se načelno reći da je semantika strana svih ostalih disciplina, a najviše, dakako, leksikologije. Upravo se ističe da u programu leksičko-semantička grada predškolskog odgoja i prva četiri razreda osnovne škole zauzima središnje mjesto.

U programu za ostale razrede semantike kao posebne discipline ima malo. U V. r. spominje se posebno *pravo i preneseno značenje riječi*, u VII. r. *jednoznačnost i višeznačnost riječi* pa *homonimi, sinonimi i antonimi*, i to bi bilo uglavnom sve. Kako to ide ujedno i u leksikologiju, semantiku kao posebnu disciplinu ne bi trebalo isticati. (Zanimljivo je time u vezi spomenuti da se u Jugoslaviji nitko od lingvista posebno ne bavi semantikom.)

Što se tiče tekstovne lingvistike, ni nju ne treba posebno spominjati ni u programu za opće obrazovanje, a kamoli za osnovnu

¹ U daljem razmatranju osvrćem se samo na program V—VIII. r. osnovne škole.

školu. Ta se disciplina kao posebna lingvistička disciplina razvija tek u najnovije vrijeme, njezini rezultati nisu još veliki ni općenito prihvaćeni ni među sintaktičarima. Ono što je potrebno osnovnoj i srednjoj školi zna se intuitivno ili svjesno, pa ne treba spominjati da je to područje tekstovne lingvistike. Kad ona bude razvijena i općepoznata, onda će biti nešto drugo. Sad tekstovna lingvistika može i poletne nastavnike zbunjivati.

O povijesti jezika u osnovnoj školi nema ništa, a u književnosti u VII. r. ima pjesma Š. Menčetića *Zora zovješe dan* i *Novela od Stanca M. Držića*. Budući da je starija hrvatska književnost predmet općega obrazovanja, povijest jezika ni u osnovnim obrtama u osnovnoj školi možda nije potrebna, ali to bi u objašnjenjima valjalo reći.

Ostala područja obuhvaćaju gramatiku, stilistiku, pravopis, pravogovor i rječnik.

Gramatika obuhvaća uobičajena četiri područja: fonetiku i fonologiju, morfologiju, tvorbu riječi i sintaksu.

Fonetika i fonologija u načelu su dovoljno zastupane, pogotovu ako se ima na umu da ovamo zapravo pripada i pravogovor (ortoepija), fonostilistika u funkciji književnoga djela i da je to i područje izražavanja. No to područje nije dovoljno jasno prikazano (razrađeno) da bi se točnije znalo što zapravo obuhvaća. Tako se npr. za jedan dio fonološkoga programa kaže: *glasovne promjene na granicama morfema i riječi* pa već ta formulacija nije najbolje odabrana. Tu su suprotstavljeni morfemi i riječi, a bolje bi bilo: *u jednoj riječi i među riječima* pa ako je potrebno u razradi reći: *u jednom morfemu, na granicama morfema u morfologiji i tvorbi riječi, među riječima (klitika i naglašenih riječi, među naglašenim riječima)*. Te bi promjene trebalo posebno specificirati jer nisu istovrsne, jer imaju jaku vezu s pravopisnom problematikom, a u pravopisu se različito reflektiraju. Mogle bi se specificirati i tako da se nabroje one koje pravopisu ne zadaju nikakvih problema i one druge koje mu zadaju.

Morfologija je dana tako škrto da se zapravo i ne zna što treba naučiti. Deklinacije

se i ne spominju, a glagolska se vremena, načini, pridjevi i participi nabrajaju poimence. U objašnjenjima se kaže da se zajedno s osnovnim znanjem o morfologiji glagola stječu i temeljne sintaktičke spoznaje o upotrebi glagola, što je dobro, ali je pitanje što je s deklinacijama.

Tvorba riječi dana je preoskudno. Spominje se samo u V. razredu s četiri riječi: *osnova, korijen, sufiks, prefiks*. Kad je već tako oskudno dana, onda tu korijenu nema mjesta jer je tako njegova uloga pre naglašena. To je ostatak mladogramatičarske svijesti jer je korijen u mladogramatičkom učenju imao dominantnu ulogu. (U suvremenoj tvorbi korijen ima sasvim rubnu ulogu.)

Tvorbu je potrebno proširiti na poznavanje osnovnih tvorbenih načina i osnovnih tvorbenih kategorija imenica, pridjeva i glagola. I to s nekoliko razloga.

Poznavanje tvorbe pomaže boljem razumijevanju morfema, morfonoloških promjena, pravogovora i pravopisa. Oko polovice svih glasovnih promjena, a možda i više zbiva se u tvorbi riječi. Poznavanje tvorbe omogućuje dakle da druga područja budu jasnija i kraća.

Tvorba je najaktivniji dio jezika i tu svaki pojedinac najviše pridonosi jezičnoj izgradnji pa je potrebno znati kako se to čini, to više što djeca imaju veoma živ tvorbeni osjećaj, a škola mjesto da ga razvija, često ukalupljanjem čini da on zakržlja. Jezičnoga stvaranja nema bez razvijenoga osjećaja za tvorbu riječi. Dobra književna djela to najbolje pokazuju.

Poznavanje tvorbe riječi pomaže boljem razumijevanju književnosti jer se u njoj učenici susreću s najrazličitijim tvorenica-ma koje treba razumjeti, a jednako tako i boljem poznavanju rječnika. Rječniku se u programu daje velika važnost, s pravom, a on je u preko dvije trećine sastavljen od tvorbenih riječi. Može se dakle reći da je tvorba riječi najpraktičniji dio gramatike.

Sintaksa je opširno programirana i može se reći da je dovoljno zastupana u osnovnoj školi, ali je katkada preopćenito, nejasno i preteško određena.

Preopćenito je rečeno: *osnovno značenje padeža*, i to još u V. razredu.

U VII. r. programirani su *Logičko-gramatički odnosi među jedinicama složene rečenice* pa ja samo slutim što se tu misli, i pitam se hoće li se u tome snaći svaki nastavnik jer ako bih ja dobro i protumačio programerovu misao, nikako ne bih znao u kojoj to mjeri treba ostvariti. Može se reći: to će se sve razraditi u udžbeniku, ali taj odgovor nipošto ne može zadovoljiti jer otvara stotinu novih pitanja. Treba pogledati programe stranih jezika da se vidi kako su oni precizno određeni.

Poimence se u programu nabraju rečenični dijelovi, a onda se dodaje: *i njihova izražavanja*. Što to znači? Ja mislim da znam, ali može li se to prepustiti pogađanju?

U VII. je razredu pretežak zadatak: *preoblika rečeničnih članova u zavisne rečenice i obratno*. Taj zadatak nije proučen ni znanstveno pa nije mogao biti ni metodički ni pedagoški te će svaki pokušaj da se to provodi u osnovnoj školi naići na nepremostive teškoće. Tu se vjerojatno misli na ono što se prije govorilo *skraćivanje, sažimanje rečenica*, pa se tu upućuje na zamjenjivanje rečenica riječima i riječi rečenicama, što je i osnovnoj školi potrebno, što se može činiti, samo treba jasnije reći što i kako.

Valja naglasiti da sintaksa ima više teoretsko, spoznajno značenje nego praktično. Onaj kojemu je hrvatski ili srpski materinski jezik najmanje ima teškoća upravo sa sintaksom. Ako dakle treba što kratiti, tu se može dosta, a za ono što ostaje treba jasno reći u kojem opsegu valja ostvarivati.

Rječniku je u programu u načelu dana velika važnost, potpuno u skladu s mjestom koje rječnik ima u jeziku, ali u konkretnoj razradi program je dan nesustavno, djelomično i rascjepkano, a može se reći i nejasno.

Od velikoga broja rječničkih područja nabrajaju se samo neka. Tako se u V. r. kaže: *Rječnik za imenovanje stanja i gesta, otvorenih i zatvorenih prostora*, u VI. r. *Rječnik za imenovanje osobina ljudskoga glasa i miške*, u VII. r. *Rječnik za imenovanje intelektualnih aktivnosti*. *Rječnik za imenova-*

nje ponašanja i emocionalnih aktivnosti. *Rječnik za simbole i karakterizaciju, homonimi, sinonimi, antonimi*, i to bi bilo uglavnom sve. Nema mnogih leksičkih područja pa se ne zna zašto su odabrana ta, a druga nisu, i što pod odabranim valja ostvariti.

Spominje se rječnik za geste, mimiku i simbole, a ništa se ne kazuje da treba obraditi geste, mimiku i simbole.

Uz to je jedan dio tih kategorija dan pod JEZIK — *Rječnik i stil*, a drugi pod IZRAŽAVANJE I STVARANJE, a treći i pod jednim i pod drugim naslovom. Ne vidim razlog takvoj raznolikosti.

Leksičku stranu treba sustavnije prikazati i jače je povezati s književnosti jer ta veza nije dovoljno istaknuta.

Važnost *pravogovora* dovoljno je naglašena, ali je taj program nejednoliko razrađen. Negdje se ide u velike pojedinosti, a negdje se govori veoma uopćeno ili nepotrebno. Što npr. znači *izgovor glagolskih oblika*? Ako nešto znači, zašto nema izgovora imeničkih, pridjevnik oblika i sl.?

Pravopis je programiran veoma oskudno, ja bih rekao i čudno, programirana su samo pojedina područja, i to djelomično. Zarež se spominje samo uz vokativ, velika slova u nazivima radnih i drugih organizacija, u nazivima stvari, građevina, zemljopisnih imena i nebeskih tijela. Ne polazi se od osnovnoga.

Jednačenja nikakvih nema. Može se reći da je to povezano s glasovnim promjenama, koje se spominju, ali se to izričito ne kazuje, kao što bi bilo kad bi se reklo: *glasovne promjene u govoru i pismu*. Najnormalnije bi bilo da su tako povezane.

Ta se nepovezanost na još jednom primjeru može lijepo pokazati. U VI. r. pod Gramatika spominje se *Upravni i nepravni govor*, a u VII. r. pod *Pravopis Pisanje upravnog i nepravnog govora*. Zar se to nije moglo spojiti na jednom mjestu pa reći *Upravni i nepravni govor u govorenju i pisanju*? Zar je pisanje upravnoga govora toliko teže od samoga pojma da se mora učiti godinu dana kasnije?

Izražavanje i stvaranje dovoljno je i opsežno programirano, ali nije jasno određeno prema ostalim disciplinama. Ta bi dva područja trebala biti praktična primjena i uvježbavanje svega naučenoga i intuitivnoga u jednoj cjelini. U programu nije uvijek tako. Navest ću samo jedan primjer. Tako se u VII. razredu pod *Izražavanje i stvaranje* nalaze žargonizmi, a prije ih nigdje nema.

Na temelju svega može se reći da je program u svojoj osnovi dobar, da je dobra podloga za usavršavanje, ali da u sadašnjem obliku u mnogim pojedinostima ne može zadovoljiti zadacima koji se pred njega postavljaju, jer je previše rascjepkan i nedovoljno određen.

Da bi se usavršio, potrebno bi bilo da se sastanu katedre, stručna društva, aktivni nastavnici da ga pretresu, a zatim da stručnjaci koji dobro poznaju područja koja ulaze u program, metodičari koji znaju kako se program ostvaruje i praktičari koji ga ostvaruju rasprave sve probleme koji se javljaju. Tako bi se moglo znati što jedna disciplina obuhvaća, što od nje treba ući u program

ONOMASTICA JUGOSLAVICA

Izišao je novi, osmi broj časopisa *Onomastica jugoslavica*. U njemu je 17 rasprava, šest prikaza i dva nekrologa.

Marinko Mitkov obrađuje nekoliko teoretskih pogleda u vezi sa značenjem, određenošću i množinom vlastitih imena u makedonskoj lingvistici, te zaključuje da ta problematika vlastitih imena nije specifična nego da je zajednička svim imenima uopće.

Karel Oliva promatra neke odnose između vlastitih imena i općih imenica i na temelju toga dolazi do glavnih svojstava vlastitih imena u odnosu prema općim imenicama. Tako zaključuje da je vlastito ime konvencionalni znak pojedinačnog denotata, da nema značenja u apelativnom smislu i da ga kao vlastito ime ne može ni dobiti, a ako ima oblik opće imenice, moguće ga je identificirati kao vlastito ime jedino u kontekstu.

i kako to treba ostvarivati. Tako bi u program pojedine discipline bile unesene ravnomjernije prema važnosti koju imaju i prema mogućnosti ostvarenja. To bi bilo jamstvo da za ono što je uneseno postoji puna svijest za sve implikacije što to unošenje znači za ostvarivanje u praksi. Tako bi plan bio jasniji, određeniji, ostvarljiviji, povezanost svih područja veća i time bi se osiguralo postizanje odgojno-obrazovnih zadataka koji se pred ovaj predmet postavljaju.

No da se to izvrši, postoji ozbiljna zapreka. Prekratak rok. U tako važnom poslu žurba je potpuno nerazumljiva.²

Stjepan Babić

² Javna je rasprava službeno otvorena 13. siječnja 1981., tiskani Prijedlog plana i programa ima oznaku *Zagreb, prosinca 1980.*, ali su ga naručitelji dobili potkraj veljače, a rok je trajao do 25. ožujka. Neke katedre, stručna društva, aktivni nastavnici sastajali su se na brzinu, a neki se nisu uspjeli ni sastati, a mnogi do polovice ožujka nisu uspjeli nabaviti ni tiskani tekst Prijedloga.

Dragutin Raguž u raspravi *Vlastita imena u frazeologiji* istražuje način ulaženja vlastitoga imena u frazem, frazeologizam i njegovo ponašanje u njemu. Istakavši bitne značajke frazeologizma, autor prelazi na bitna svojstva vlastitoga imena, te pokazuje da vlastita imena moraju izgubiti referencijalni karakter u svojoj upotrebi, moraju dobiti konotaciju, postati poopćena i fiksirana u osobitom spoju s kojom drugom riječi i time dobiti osobito značenje da bi mogla ući u sastav frazeološke sintagme. Zatim pokazuje čega sve ima u takvim frazeološkim sintagmama s onomastičkoga gledišta.

Vaclav Polák pokazuje kako je oronim *Baba*, osobito čest na Balkanu i u srednjoj Evropi, teško objasniti tradicionalnim tumačenjima, koja se više oslanjaju na formu nego na sadržaj. Ističe da takva imena najčešće označuju kamenita mjesta, litice, pećine, hrpe, gomile i sl., a da se značenje apelativa *baba* ne da povezati s takvim toponoma-